

Törzsek, hajtások

FÉJA GÉZA VALLOMÁSAI

Tamási Áron utolsó, félbeszakadt művében, a *Vadrózsa ágában* még egyszer sorra veszi kortársait, barátait, jellemzései kivétel nélkül telitalálatok: „Elmenvén tehát a Centrál kávéházba, ott találtam Kodolányi Jánost, kinek a tehetsége szikrázott és az esze mindenkit megborotvált. S ott találtam Féja Gézát is, a Dózsa tiszteendő alvezérét. És ott ült a bozót közepén Illyés Gyula, a bessenyőivadék, akinek hiúzszerme mindig és mindenütt azt figyelte, hogy miképpen lehetne megtartani ezt az országot, melyet Árpád hiúzszeremekkel szerzett nekünk. Illyés mellett Szabó Lőrinc, a műveltsége köpenye alól bírálgatott mindenkit. Ott zajongott Szabó Pál, mint egy bihari úrverő hajdú...” Persze a Tamási-dokumentumokat közlő Illés Endre is megjegyzi, hogy ezek az írók így együtt, „ilyen sűrű bozótban” soha nem időztek a Centrálban. A visszaemlékező Tamási Áron azonban mégis egymás mellett látja őket, s joggal. Valamiképpen ez a már-már idilli egymás mellett élés jellemzi a Féja Géza új könyvében (*Törzsek, hajtások*) megidézett alkotókat is: Füst Milán portréját Fábry Zoltáné követi, Sinka István után pedig Szabó Párról szól Féja Géza. (Talán mondanunk sem kell, hogy micsoda különbség van Füst és Szabó Pál, Fábry és Sinka között.) A kötet mégsem eklektikus, a széttagoltság, az izoláltan létező sokféleség helyett az egységet sugallja, a magyar irodalom egyik nagy nemzedékéről (nemzedékeiről) ad képet. Kortársakról, barátokról, harcostársakról ír, nem rejtőzik hát a tanulmányíró hűvös objektivitása mögé, írásaiból szüntelenül föltör a líra, a vallomás. Nem száraz akadémiai értekezések, nem „szabályos” tanulmányok Féja munkái. Izgalomuk, érdekességük hasonlít az emlékiratokéra: egy jelentős személyiség szűrőjén keresztül jutnak el hozzánk irodalmunk egy — immár történeté lett — korszakának jelenségei. „Öreg vagyok már, az én magatartásom egyre inkább az emberi megértés, öklök egyenesítése kézfogásra.” — írja Féja Géza egy helyen. Könyvének hősei nem ritkán csatáztak egymással, Féja sem volt kevésbé híres bajvivő. A vitákban félelmetes ütéseket osztogató most megértőn nyújtja kezét.

Vitázni persze — ha kell — most is vitázik. Krúdy Gyulát a „valótlanságok és kétes hitelű anekdoták hinárbájából” próbálja kiszabadítani. Lenézte-e Krúdy a „kétkezi embereket”? Mi volt Pekár Gyula támadásainak hátterében? És hát mennyit is ivott voltaképpen Krúdy Gyula? A pletykaízű kérdéseket pedig sorolhatnánk tovább. Ám téved, aki azt gondolja, hogy a komoly ítései feladat megkerülésével pletykákkal, intimításokkal foglalkozik Féja Géza. A „bizalmas” dolgok az író személyiségének jobb megértését segítik elő, s az életben keresztül az irodalomhoz jutunk. Bosszantja tehát az írot a Krúdy körül ólálkodó, a műre is árnyékot vető dzsentrilegenda. Nem kevésbé heves az a düh sem, amit Robotos Imre Csinszka-könyve vált ki belőle. „Léda és Csinszka egyaránt vállalták egy nagy szenvedély tűzpróbáját, különben emberek voltak, mint mindannyian. Vállalásuk azonban rendkívüli lényé avatta őket, és tiltakozom, hogy éppen ezt a rendkívüliséget tagadják meg tőlük.” Konok igazságkeresés munkál benne. A legendaoszlatás, a rágalmak visszautasítása viszont nem csap át idealizálásba, Krúdyból sem csinál „szentképet Máriapócsnak”. *Visegrádi esték* című regényével is mai vitáinkhoz szól hozzá, a mostani kötetben olvasható műhelytanulmányban (*Egy regény keletkezéséről*) a Kossuth—Görgey-kérdésben — mintegy a Németh László-i álláspontot visszahangozva — fejt ki véleményét.

Takáros breviáriumot lehetne összeállítani Féja Géza azon megállapításaiból, melyek a jó író, a jó mű kritériumaira vonatkoznak. A meghatározó jelentőségű Ady-élmény „a viharzó, roppant szenvedélyeket” görgető irodalom iránti vonzódást

magyarázza. Az igazi író Féja szerint újabb és újabb élmény után sóvárog, ellenkező esetben „élő mű” helyett „csak kérészerűtlen tákolmányt” hoz létre. A tehetség azonban önmagában nem elég, a megmunkálás legalább olyan fontos: a henyéség, az elnagyoltság csak kemény bírálatot érdemel. A műben a valóság mellett az író valóságának is benne kell lennie. Hangsúlyozza Féja a hagyomány szerepét, fontosságát, de az epigonizmust elutasítja. „... a nagy formátumú író, miként a folyam, valahonnét jön, és valamerre megy. Mennél erősebb, annál többet vállal a mából, és sodor a múltból, a legkülönbek pedig mindig »az idők teljességét« hordozzák.” E sorok Féja előző tanulmánykötetéből, az 1970-ben megjelent *Lázadó alkonyatból* valók. Az újabb kötet minden tekintetben folytatás, ugyanaz az irodalomszemlélet jellemzi, mint a hatvanas években született munkákat. A kontinuitás úgy is megvan, hogy jó néhány íróról — így Krúdyról, Móriczról, Fábryról, Szabó Pálról, Illés Endréről — ismét fontosnak tartja, hogy közölje gondolatait. Nem irodalomszemlélete módosult, kiforrt az már évtizedekkel ezelőtt. Eddig ismeretlen tények megvilágítása, új szempontok alkalmazása, az újragondolás öröme és izgalma adja ezeknek az írásoknak az érdekességét. A Törzsek, hajtásokban például olvashatunk egy tanulmányt *A Sinka-kérdés* címmel, a költő ellentmondásos életútja és pályája azonban változatlanul izgatja. (Legutóbb éppen a Tiszatájban értékelte ismét — Görömbei András kismonográfiája ürügyén — Sinka életét és munkásságát.)

A népiség kulcsszó Féja Géza szótárában. Farkas Árpádról írja: „Népi költő minden ízében, anélkül, hogy szónokolna erről...” Nem frázisokkal dobálózó népieskedésről van hát szó, népszolgálatról inkább, a szó Balogh Edgár-i értelmében. Igaztalan vád, hogy Féja változatlanul a — már a 30-as években is bírált — szimplifikált, a népet a parasztsággal, a népit a parasztival azonosító világnézet és történelemszemlélet képviselője. Elhamarkodott kijelentések helyett célszerűbb Féja szövegeinek olvasása! 1965-ben írt Simon István-esszéjében a népiségről, annak mai szerepéről beszél: „Feltörését a harmincas években talán senki sem fogadta olyan igenlő szenvvedéllyel, mint e sorok írója. Egykorú véleményén mit sem változtat, de jussot érez ahhoz, hogy további szerepéről véleményt mondjon. Azok a költők, akik a harmincas évek népiségét próbálják megújítani, régi élményeiket adják másod- és harmadleontásban, egyre halványabban, erőszakoltabban, nem viszik előre, amit kezdtek, legfennebb fejlődését zavarják. Holott a korszerű feladat: a történelmi múltú népiség átváltása jelenvaló történelmi értéké. [...] ma a népiség egyik lényeges feladata: az új történelmi helyzet vállalása és tudatosítása.” Hol van itt az egyoldalú, a történelem menetével mit sem törődő paraszti orientáció? Vagy idézhetjük a Törzsek, hajtások élére tett önéletrajzi esszét (*Pálya vagy sors?*), mely szerint a főkérdés: „a nép történelmi szerepének biztosítása, értékeinek befogadása a »magas« kultúrába, nem pedig: a falu vagy a város? Egység, szüntelen bővülés acsarkodó széttagolás helyett.” Hol van itt az urbs kultúráját lenéző, öntelt bezárkózás? Füst Milán igazán nem tartozott a népi írók közé, Féja mégis elemzést ír *A feleségem történetéről*, s a regényt a magyar próza csúcsai közé sorolja. (*Füst Milán kőtáblája*.)

A Törzsek, hajtások jelentőségét növeli, hogy Féja Géza fölújította és megerősítette ifjúkori munkásságának két jellegzetességét: a határokon kívüli magyar irodalom és a fiatalok felfedezését. „E sorok írója valamikor a nagy szétszóródás után előrsként figyelte a világ négy táján zsendülni kezdő magyar irodalmakat, és boldog volt, ha új érték jelentkezéséről adhatott hírt. Most múltja fölé hajol, a jelent figyeli, a jövőnd emberi útjait arányozza. [...] És ugyanolyan hívón vallja, mint egykor, hogy ismét érdemes vigyázni.” A kötet címadó írásában Kós Károly életművét méltatja (transzvilvanizmusának megkülönböztető, plebejus vonásait hangsúlyozza), Tamási Gáspár önéletírására csodálkozik rá, Műfaj születik alcímmel Sütő András könyvéért lelkesedik, de Bálint Tibor regénye is értő elemzőre talál benne. A külföldi — elsősorban a romániai — magyar irodalom fellendülése, az Erdélyben, a Vajdaságban és Szlovákiában teremtett értékek sora indokolja, hogy „az egykor vállalt hivatás ismét időszerű lett”.

Irodalomtörténeti tény, hogy Féja Géza a magyar irodalom olyan alakjainak írói kibontakozását segítette elő, mint Tamási Áron, Szabó Pál és Sinka István. Hősies patrónusi tevékenysége nélkül egész XX. századi irodalmunk lenne szegényebb. Ám ne higgyük, hogy ez a felfedezői munka könnyű volt és elegáns. Egy Féja Géza — egy „nagy gége”, ahogy Németh László írta — kellett ahhoz, hogy a homályból föltűnő ismeretlen tehetségek értékeire fölfigyeljenek. Ez a múlt is magyarázza, hogy amikor Féja a 60-as, 70-es években egy fiatal alkotó mellé áll, ugyanazzal a szenvedéllyel szól, mint harminc-negyven évvel azelőtt. Nemzedékek egymáshoz való kötődését szolgálja így, ha példáját többen követnék, irodalmunk folytonossága is zökkenőmentesebb lenne. Mert kimondhatatlanul jó érzés Farkas Árpádnak, Gion Nándornak, Sárándi Józsefnek, Veress Miklósnak vagy Bari Károlynak, hogy — a közbülső nemzedékek nem ritkán hűvös hallgatásával mit sem törődve — Féja Géza nyújt nekik kezét. Nem a különböző értékek egybemosása van e gesztus mögött. A fiatalokban — a már megvalósult eredmények alapján — a lehetőséget villantja föl, „jobbik énjükre” hívja föl a figyelmet. Hogy is kaphatna nála ugyanolyan minősítést az éppen csak megkezdett pálya és a már befejezett, lezárt oeuvre? Sárándi József és Sinka István munkássága például.

A kötet utolsó két ciklusában világirodalmi tanulmányokat, illetve a „honalapítók” közül néhányat bemutató portrékat olvashatunk. Korunk prózájában Féja szerint két nagy vonulat van: „az egyik az elidegenedés, és a közöny halálos veszedelméből hoz hírt — Kafka és Camus a két csúcsa. [...] A másik nagy vonulat: Wilder, Bulgakov, Böll az ember új telítődéséről tanúskodó géniuszok.”

A Honalapítók cím alatt összegyűjtött írások ugyancsak változatos tematikájúak, időben Dózsa Györgytől Erdei Ferencig ívelnek. Éppen a kötetzáró, Erdeire emlékező munkában, a *Csillaghullásban* írja le ismét Féja ezt a két szót: „történelmi realizmus”. Amikor — évtizedekkel korábban — először hangoztatta a történelmi realizmus követelményét, süket csönd fogadta. Most pedig örömmel látja, hogy például a vásárhelyi művészek már ennek szellemében dolgoznak. S ez az igazi öröm: látni, hogy azok az elvek, amikért a Horthy-korszakban még pereket (emlékezete szerint hetet) indíthatott ellene az államügyész, ma törzseket, hajtásokat éltetnek. (*Szépirodalmi*, 1978.)

OLASZ SÁNDOR

